

כתור כח אויב בהלכה

(מתוך שיחה של הרב לפקוד המרכז סא"ל הרב אברהם אבידן — זמל)

הרמב"ם בהלכות מלכים פרק ו' הל' ז' כותב: "כשצרים על עיר לתופשה אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה, אלא משלש רוחותיה, ומניחים מקום לבורח ולכל מי שירצה להמלט על נפשו". מקורו של הרמב"ם הוא בספרי בספר במדבר. על הפסוק "ויצבאו על מדין כאשר צוה ה'", אומר הספרי: "הקיפות מד' רוחותיה". דעה שניה: "ר' נתן אומר: נתן להם רוח רביעית כדי שיברחו".

לגירסה זו יוצא, אפוא, שהרמב"ם פסק כר' נתן. אולם הרמב"ן בהשלמה למצוות עשה בספר המצוות הביא את הספרי בנוסח הבא: "הקיפות משלש רוחותיה", לדעת תנא קמא, "ר' נתן אומר: תן להם רוח רביעית שיברחו". לגירסתו של הרמב"ן יוצא אפוא, שאף לתנא קמא יש להניח רוח רביעית כדי שיברחו וא"כ אין צריך לומר שהרמב"ם פוסק דוקא כר' נתן. אולם לגירסה זו, לגירסת הרמב"ן, לא ברור על מה הוכוח בין התנא הראשון לבין ר' נתן, שהרי לגירסתו הכל מודים שיש להניח רוח רביעית על מנת שהאויב יברח, וא"כ במה הפלוגתא?

נראה לי שהפלוגתא בין התנא קמא לר' נתן היא בכך שלדעת התנא קמא אין לפנות לכח אויב דרך נסיגה אלא חיבים שלא לכתרו מכל צדדיו. אך כאשר האויב מוצא עצמו מכותר כתוצאה מחסימות של כוחות טבע כגון ים, הרים, או חוסר אפשרות לנסיגה כמו מקום מדברי שאינו עביד לכלי רכב וכד', אין עלינו חובה לארגן לאויב דרך נסיגה. חובה עלינו רק שלא נעשה בידינו מעשה המכתר את האויב מכל צדדיו. ואילו ר' נתן אומר "תן להם רוח רביעית": כלומר גם כאשר האויב מכותר שלא ע"י כוחותינו מן הדין שאנו נוודא שאכן לאויב יש דרך נסיגה.

יש בראשונים ובאחרונים דיון מפורט האם הקביעה הזו שקבע הרמב"ם שאין מקיפין את העיר העומדת להכבש מארבע רוחותיה — האם קביעה זו קימת רק במלחמת רשות או שהיא קימת גם במלחמת מצוה.

הרמב"ן וספר החינוך כתבו במפורש שהלכה זו נאמרת רק במלחמת רשות ולא במלחמת מצוה. מן הראוי להזכיר שהמנחת חנוך במצות תקכ"ז כתב שהרמב"ם שלא ציין במפורש הבדל בין המלחמות — בין מלחמת רשות או מלחמת מצוה — סבור שאף במלחמת מצוה קים הדין שאין לכתר את האויב מכל צדדיו.

מענין להזכיר טעמיה של הלכה זו. ישנם שני נמוקים: אחד הומני והשני הסבר... מבצעי איסטרטגי. הרמב"ן מנמק: "כי בזה נלמוד להתנהג בחמלה אפילו עם אויבינו בעת המלחמה". זהו טיעון הומני. אך הוא נותן הסבר נוסף לדבר: "ובו עוד תיקון שפתח להם פתח שיברחו ולא יתחזקו לקראתנו", וזהו שיקול צבאי.

נראה לי שהלכה זו אמורה רק כאשר האפשרות היא שלאויב תהיה דרך נסיגה, אך ללא אמצעי לחימה. אבל כאשר קים חשש שהאויב בדרך נסיגתו יקח אתו אמצעי לחימה ויתארגן להמשך הלחימה או שיתחבר עם כח אויב אחר, במקרה כזה נראה לי ברור שהלכה זו אינה תופסת.

לסיכום הדברים נראה שבנוגע לבעיות האקטואליות שלנו ביחס לכיתור המצרים הרי לא רק שמותר אלא זו מצוה, בהחלט מצוה מפורשת, לכתר אותם כאשר קיימות לכך שתי סיבות עיקריות: א המלחמות שאנו מנהלים כיום הן מלחמות של מלחמת מצוה, שהרי הרמב"ם בפרק חמישי מהלכות מלכים מסביר "איונהי מלחמת מצוה... ועזרת ישראל מיד צר". אין ספק שמלחמתנו האחרונה היא אמנם "עזרת ישראל מיד צר".

ב יחד עם זאת אילו צה"ל לא היה מכתר כי אז היתה אפשרות שהאויב יתארגן להמשך הלחימה. ובמקרה כזה לכל הדעות לא רק במלחמת מצוה אלא אפילו במלחמת רשות חייב מן הדין לכתר את האויב ככל שניתן.